

שמעתא עמיקתא

גליון ת"ב | פרשת נצבים | תשע"ט | קהילת חניכי הישיבות | רמות ב'

הלכות מצויות לראש השנה

עבור אשתו

יש אומרים שאם רוצה האשה לעשות התרת נדרים על ידי בעלה, תמנה אותו שליח וילך בפני ב"ד המתירים ויאמר נוסח התרת נדרים בעדו ובעד אשתו, דהיינו שיאמר בפירוש שנדרנו ונשבענו אני ואשתי, והב"ד יאמר מותרים לכם וכי בסתם, דכוונתם עליו ועל אשתו. ורק צריך שאשתו תאמר לבעלה מקודם אני מתחרטת על כל נדרים ושבועות ואסורים וקונמות וחרמות והסכמות וקבלות ומנהגים, ואתה תהיה שליח ותלך לפני בית דין להתיר לי על כל הנזכר. (רב פעלים (ח"ד או"ח סי' לד)). אולם לא נוהגים שהבעל יבקש התרה עבור נדרי אשתו, אלא הנשים סומכות על התרת נדרים של "כל נדרי" שאומרים בתחילת יומיהם. (הגרשו"א) אשי ישראל פמיה הגה עה, והלכוי"ש פ"א אות ו, הגר"ש ואורן זצ"ל (מבית לוי גליון ד' חל' התרת נדרים הגה ה) והגר"ק שליט"א (חוט שני ר"ה)).

עבור כמה אנשים יחד

יש נוהגים שכמה אנשים אומרים יחד סדר התרת נדרים. (הגרשו"א זצ"ל (ימי הרחמים פ"ב הגה סז)). וי"א שאין לעשות כן אלא בשעת הדחק. (מ"א (שם אות מט)).

מופלא סמוך לאיש

מופלא סמוך לאיש (דהיינו קטן מגיל י"ב שנים וקטנה מגיל י"א שנים) שנדרהם נדר, לא נהגו להתיר להם. (ע"י בהלכ"ש (ר"ה פ"א אות י בהגה שם) בשם הגרשו"א זצ"ל). ואם רוצים שיתירו להם עושים להם התרה. (הגר"ק שליט"א (חוט שני ר"ה פ"א הגה א)).

מסירת מודעה

נוהגים בערב ר"ה למסור מודעה לביטול הנדרים. ודי למסורה לפני אחד וא"צ ג' אנשים. (הגרשו"א זצ"ל (מבכשי תורה אלול תשי"ה)). ומעיקר הדין ניתן לסמוך על מודעה זו לענין קבלת דבר מצוה שלא בלשון נדר והתחייבות, וכן הנהגה טובה שנהג ג' פעמים בלא תנאי. (הגרשו"א זצ"ל (מנח"ש ק' סי' צא אות כ והלכ"ש פ"א אות ט) ועוד פוסקים).

התרת קלוות, נזיפות ועין הרע

יש נוהגים לקבץ עשרה בני אדם כדי שיתירו להם קלוות ונזיפות ויבטלו ממנו עין הרע, ואם אין לו עשרה יעשה כן לפני שלשה. (החיד"א (צפורן שמיר רס"י יב)).

הכנות לראש השנה

כיבוש, תספורת ולבוש

מכבסין ומסתפרין בערב ר"ה. (שו"ע (סי' תקפ"ב סעי' ד)). להראות שאנו בטוחין בחסדו יתי שרוצא לצדק משפטנו. ולא ילבש בגדיים כבשאר יו"ט כדי שיהא מורא הדין עליו, אלא ילבש בגדים נאים שאינם חשובים כל כך. (מ"ב (שם)).

מבליה / תשעה קבין

יש נוהגים לטבול בער"ה משום קרי. (רמ"א (סי' תקפ"ב סעי' ד)). ולא יקדים לטבול עד שעה קודם חצות היום. (מ"ב (סי' ק"ח)). ואם אינו יכול לטבול מאיזה טעם, ישפוך על גופו ט' קבין מים. (מ"ב (שם)). ויכול לעשות כן ע"י מקלחת המצויה בבית. (שבת הלוי (ח"א סי' כד) ודברי יציב (ח"ז סי' יג)). ובשו"ת צור יעקב (סי' ט) מקל בזה בתנאי שהיה נזול בלי הפסק, אבל אם הם טפות מופסקות, ל"ה שפיקה, והיו כמו הרבה כלים. וכ"כ החלקת יעקב (יו"ד סי' קט). וכן פסק המנח"י (ח"ג סי' טו אות יא, ח"ד סי' כא וח"ט סי' לד). ובתשובות והנהגות (ח"א סי' קכ) כתי' שאם יש מקוה או כשמוגע למקוה ראוי לטבול, וכשאין מקוה בינתיים יטבול בבריכה, וכשאין בריכה די במקלחת עד שימצא מקוה או בריכה, ע"כ. ויש שהחמירו בזה. (חזו"א (ד"ך שיחה ח"ב עמי תלד ודעת נוטה ה"ל קרי"ש הגה צח), הגרשו"א זצ"ל (חל' חג בתג ימים נוראים פכ"א הגה טב) והגר"ק שליט"א (דעת נוטה ה"ל קרי"ש תשובה קד)).

קלות מקום לתפלות מבכפי מעשר

במקום שאינם מטילים חיוב למתפללים לשלם דמי חבר לביה"כ, מותר לשלמו ממעשר. אולם עבור מקום בבה"כ לימים נוראים, כיון שמי שאינו משלם אינו רשאי לשבת במקום שרצונו לשבת, א"א לשלם ממעשר. אלא שמחמת שהמחיר הנדרש הוא בעיקר עבור החזקת בית הכנסת, ניתן להוציא עד כשמונים אחוז מהסכום ממעשר (והכל לפי הענין). (שמעון מגדולי ההוראה שליט"א. וע"י בשמעתא עמיקתא גליון קצ"ג באורך בזה)).

ראש השנה

אמירת לשנה טובה לחברו

נוהגין שכל אחד אומר לחברו "לשנה טובה תכתב". (שו"ע (סי' תקפ"ב סעי' ט)). ולנקבה יאמר כתבתי ביו"ד. וי"א שיש לומר ג"כ ותחתם. ודעת הגר"א שאין לומר ותחתם. (מ"ב (סי' ק"ח)). וי"א שנוהגים לברך שכתבת ותחתם לאלתר לחיים טובים. (ח"י"א (כ"ל קלט אות ה)). ויש מוסיפים "לאלתר לחיים טובים ולשלום". (מגן האלף (סי' תקפ"ב סעי' ז)). ויכולין לומר לשנה טובה תכתב כו' עד חצות היום. וי"א דדיינים הנ"ל שווים ביום שני. וי"א שבוים שני אין אומרים. (מ"ב (סי' ק"ח)).

ברכת שהחיינו

בהדלקת נרות

אשה הנוהגת לברך שהחיינו בשעת הדלקת הנרות, מברכת ביו"ט ראשון. וביו"ט שני תלבש בגד חדש או תניח פרי חדש ואז תברך שהחיינו. (מ"ב (סי' תר"ד סעי' ד)). ואם אין לה תברך בכלל אופן. (ע"י בשו"ע (סי' תר"ד סעי' א) ומ"ב (סי' ב)).

בקידוש

בקידוש ביו"ט ראשון מברכים ברכת שהחיינו. ובקידוש ליל שני, ילבש בגד חדש או יניח פרי חדש ויברך שהחיינו, (משום ש"א שאין אומרים שהחיינו דתרווייהו יומי קדושה אחת היא). ואם אין מצוי לו בגד חדש או פרי חדש, עם כל זה יאמר שהחיינו. (שו"ע (סי' תר"ד סעי' א) ומ"ב (סי' ב)). ודעת הגרשו"א זצ"ל (מנח"ש ק' סי' ב) דפירות חדשים שרוצה לאוכלם בליל א' דר"ה אין נכון להניחם לפניו בשעת הקידוש כדי לפטורם מברכת שהחיינו שמברך על היו"ט, אלא יברך עליהם ברכת שהחיינו בפניו. וע"י בזה בשמעתא עמיקתא גליון קכ"ד).

ערב ראש השנה

תענית

נוהגים להתענות בערב ר"ה. (שו"ע (רס"י תקפ"א סעי' ב)). וא"צ קבלה ולא השלמה, ואין קורין בו ויחל. (רמ"א (שם) ומ"ב (סי' ט)). וי"א שמתענים עד חצות. (ביאור הלכה (סי' תקס"ב ד"ה עד יציא) בשם הפמ"ג. וכ"כ שאלת יעב"ץ (ח"ב סי' קמז)). וי"א שנהגו עד ב' או ג' שעות אחר חצות. (יסוד ושרש העבודה (שער המים פ"ה)). ועכשיו רבים נוהגים להתענות עד זמן מנחה גדולה, ומתפללים מנחה לפני שאוכלים כדי לומר תפלת ענוה, שאם כבר אינו מתענה אינו יכול לאומרו. (מ"ב (סי' תקס"ב סעי' ז)). אמנם הש"י אין אומר ענוה בחזרת התפלה. (רמ"א (סי' תקס"ב סעי' א)).

להתפלל ביחידות ע"מ לומר ענוה ולאכול לאחר מכן

אם אין לו מנין, לא יתפלל ביחידות כדי שיוכל לומר ענוה, אלא אכל לפני מנחה ואחר כך יתפלל בצבור ללא תפלת ענוה. (אלף למנון (סי' תקפ"א סעי' עג) והגרשו"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פ"ג אות כ)).

במקום סעודת מצוה

אם חל ברית מילה בערב ר"ה, מצוה על בעלי הברית לאכול. והם אבי הבן, הסנדק והמולה. (רמ"א (שם וסי' תקפ"א סעי' א)). וכן הדין למי שהזמינו בעה"ב. (מ"ב (סי' ט)). וכן כל שמשותף בסעודת מצוה או סיום מסכת יכול לאכול ולא להתענות. (מ"ב (סי' תקס"ב סעי' טז) והגרשו"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פ"ג אות כז)). וכן הוא בארחות רבינו (ח"א וח"ב והשלמות בח"ג). ועיי"ש (ח"ד אות טא) שנשים הנהגות לצום אם טועמות אפילו בביתם משאריות של סיום אינן צמות. וע"י בזה ברמ"א (סי' תקפ"א סעי' ב)).

חולה קצת

חולה קצת פטור מלהתענות, אלא שיי"א שעליו לעשות התרת נדרים ע"מ להתיר האכילה. ויש מקילים בזה. (מ"ב (סי' ט)). חולה קצת פטור מלהתענות. (מ"ב (סי' ט)). וי"א שכיון שדעתו לחזור למנהגו (בשנה הבאה) אינו צריך התרה ע"מ להתיר האכילה. (דגמ"ר (יו"ד סי' רד)). ויש מחמירים בזה. (שו"ע (שם סי' כג)). ולהלכה י"א אם אינו מוצא מי שיתיר לו יש להקל במקום הדחק. (מ"ב (שם) ושער הציון (אות לג)). ולמעשה מורים להקל בזה אף לכתחלה. (שבת הלוי (ח"ד סי' לא אות ב), תשובות והנהגות (ח"ד סי' רז), אור לציון (ח"ד פ"ה אות יז ד"ה ומכל ועוד)).

חלש

בזמננו שהדורות חלשים לא נהגו כולם להתענות תענית זו, ומי שחלש אינו מתענה. (הגרשו"א זצ"ל (אשרי האיש מועדים פ"ג אות כז)).

טעה ואכל

מי שטעה ואכל צריך להשלים התענית. (ע"י בשו"ע (רס"י תקפ"א) ובמ"ב (שם וסי' תקמ"ט סעי' א)).

דיני התפילות ותקיעת שופר

תחנון (בסליחות, בשחרית ובמנחה)

נופלים על פניהם באשמורת בסליחות (שו"ע (רס"י תקפ"א סעי' א)), אף אם נמשכו הסליחות עד היום, מפני דרום פעמים רגילין לסיים קודם עלות השחר, תקנו לנפול אף אם אירע פ"א שממשך על היום. (מ"ב (סי' כג)). וע"י במ"ב בסי' קל"א י"ט שכת' שלא נופלים על פניהם בער"ה אם נוהגים בימי הסליחות להאריך עד היום. ויש לנהוג לאומרו אף במנינים שמתחילים לכתחלה הסליחות ביום. (הגר"ק שליט"א (אשי ישראל פמיה הגה סח)). אולם בתפלת שחרית ומנחה אין נופלים על פניהם. (שו"ע (שם)).

אין תוקעין בשופר בער"ה (שו"ע (סי' תקפ"א סעי' א)), ע"מ להפסיק בין תקיעות דרשות לתקיעות דחובה (ואף כשחל יום א' של ר"ה בשבת ג"כ אין תוקעין בער"ש). ומ"מ מותר לתקוע להתלמד, להתחלה יעשה כן בחדר סגור. (מ"ב (סי' כד)).

צריך להזהר להתפלל תפלת מנחה של ערב ר"ה בכוונה גדולה, ומאריכין בה קצת מאחר שהיא תפלה אחרונה של השנה. (מ"א (סי' תקפ"א אות ז)).

התרת נדרים

בערב ר"ה

נוהגים לעשות התרת נדרים בערב ר"ה כדי להנצל מעונש נדרים. (ח"י"א (כ"ל קלח אות ח)). ויש נוהגים לחזור להתיר הנדרים פעם שנית בערב יומ"כ. (מ"א (שם סוף אות מט)).

התרה לפני שלשה או עשרה

עושה התרה לפני ג' גדולים. אפילו הם קרובי משפחה. (שו"ע (יו"ד סי' רכח סעי' א)). ונהגים שהמתירים יושבים והנודר עומד. (שו"ע (שם סי' ס)). ויש נוהגים לעשות התרה זו לפני עשרה אנשים (כיון שאומרים בין בהקיץ בין בחלום, והנודר בחלום צריך י'). (ע"י בדעת תורה (סי' תרי"ט סעי' א)).

לפני נער שלא נתמלא זקנו

המתירים צריכים להיות גדולים שנתמלא זקנם. (רע"א (מ' ק' סי' עג) מובא בפתי"ש (סי' רכח סי' ב)).

בלשון שמבין

צריך כל אדם להזהר שיבין מה שהוא אומר, וע"כ מי שאינו מבין לשון הקודש עליו לאומרו בשפה שמבין. (ח"י"א (כ"ל קלח אות ח)).

קדוקי לשון

יש המדלגים בנוסח של התרת נדרים "דיינים מומחים" (כשעושים כן לפני ג' הדיוטות). (נ"ח אר"י (חודש אלול) בשם האדר"ת. אולם ע"י בלקיט מהרי"ח (ח"ג סדר ערי"ה עמ' ס) שכתב דאפשר לאומרו דהו"א דרך כבוד שחשובים עליו כדיינים מומחים). ויש מדלגים תיבות "בשם הוי' ברוך הוא" (נ"ח אר"י (חודש אלול) בשם האדר"ת). וי"א פלו נזירות שמשו"י. (נ"ח אר"י (חודש אלול) בשם האדר"ת. וכן הוא בפתי"ש (סי' רלט סי' ק)). וע"י בבנין ציון (ח"א סי' פא) שכת' ליישב נוסח זה).

אכילת הסימנים בסעודה

יהא אדם רגיל לאכול בליל ר"ה (ויש נוהגים כן בבי הלילות של ר"ה), רוביא דהיינו תלתן, כרתי, סילקא, תמר, קרא. וכשיאכל רוביא יאמר : יה"ר שירבו זכויותינו. כרתי : יכרתו שונאינו. סלקא : יסתלקו אויבינו. תמר : יתמו שונאינו. קרא : יקרע גזר דיננו ויקראו לפניך זכויותינו. [ש"וע' (סי' תקפג סעי' א)].
ויש נוהגין לאכול תפוח מתוק בדבש, ואומרים : תתחדש עלינו שנה מתוקה. ומברך עליו העץ [אע"פ שאוכלה תוך הסעודה] ופוטר הדבש. [רמ"א (שם) ומ"ב (סי' ג)]. ואפי' אם אצלו הדבש עיקר הדין כן, עיי בהלכות קטנות (סי' סו) ובשמעלת עמיקתא גליון קצ"ה]. ויש אוכלים רמונים ואומרים : שגרבה זכויות כרמון. ונוהגין לאכול בשר שמן וכל מיני מתיקה. [רמ"א (שם)]. וכמ"כ אוכלים ראש כבש [וי"א של איל, ואם אין לו יקח ראש מבעל חי אחר], לסימן שנהיה לראש ולא לזנב, וזכר לאילו של יצחק. [ש"וע' (שם סעי' ב) ומ"ב (סי' ה)]. ויש נוהגים לאכול דג לסימן שגפרה ונרבה כדגים ולא יהיה עין הרע שולטת בנו. [רמ"ב (א"י) ריש הסימן].

אופן אמירת יהיה רצון

כשאוכל הסימנים אומר יהי רצון מלפניך כו'. [ש"וע' (סי' תקפג סעי' א)]. ואומרו בשם השם. [מ"ב (סי' ג)]. ויאמר הבקשה אחר התחלת האכילה, מפני שאסור להפסיק בין ברכה לאכילה. [מ"ב (סי' ד)]. ובדיעבד אם אמר את הבקשה בין הברכה לאכילה אינו הפסק. [א"י (סי' ד) והמטה אפ"ק (אות א)]. ובסימנים שאין מברכים עליהם קודם אכילתם, י"ל הבקשה קודם האכילה. [הגרצ"א פרק זצ"ל (מקראי קדש ימים נוראים סי' ז)].

סדר הסימנים

יש לברך על התמר, ואם אין לו יברך על הרימון, דהם מין ז'. ואם רוצה לברך על התפוח קודם כי כך נמנהג, לא יניח על השלחן הפירות מז' המינים, וכשמברך על התפוח יכוון להוציא גם אותם בברכתו. [הגרשו"א זצ"ל (פ"א אות כו). וכן הוא מהכה"מ (אות יג)].

ברכה על הסימנים שברכתם אדמה

י"א שעל הסילקא, הכרתי והקרא, אין מברכים עליהם בתוך הסעודה כיון שהם תבשיל. [הגרצ"א פרק זצ"ל (מקראי קדש ימים נוראים סי' ז אות א)]. וי"א שיש לברך ברכת בורא פרי האדמה על הקרא, שזה ודאי לא בא אצלינו מחמת הסעודה, ולפטור בזה שאר המינים. [הגרשו"א זצ"ל (מכתב ממחזור המפורש לר"ה עמ' 8)]. ויש מסתפקים בדבר, ועל כן סוברים שיש לפטורם בברכה על דבר שבדאי אינו בא מחמת הסעודה. [הגרשו"א זצ"ל (אשרי האיש פי"ד אות ח) והגר"ק שליט"א (חוט שני ר"ה עמ' מח)]. ומסתברא כדעה הראשונה.

אכילת דברים המוציגם

יש נמנעים מלבשל ברי"ה מיני חומץ בארש"ט וכדומה, ועי"כ האוכלים דגים לסימנא שיפרו וירבו כדגים אין מבשלין אותן בחומץ. [מ"ב (סי' תקפג ס"ק ד) וסי' תר ס"ק ד)].

אנונימו, ענבים ופירות שלא נגמרו

יש מדקדקים שלא לאכול אגוזים, שאגוז בגימטריא חטא, ועוד שהן מרבים כיחה וניעה ומבטלים התפלה. [רמ"א (סי' תקפג סעי' ב)]. ועיי עוד טעם בהגהות חת"ס (שם)]. וכמו כן יש מי שאומר שאין לאכול ענבים ברי"ה (והטעם ע"פ סוד). [מ"ב (סי' תר ס"ק ד) בשם הגר"א]. ופרי שלא נגמר אינו סימן טוב לאוכלו. [מ"ב (סי' תר ס"ק ד) בשם המט"א].

שאר דינים הנוהגים בראש השנה

שתיית יין / דין שמחה בראש השנה

ראש השנה אף שהוא יום הדין מ"ימ מצוה של י"ושמחת בחגך"י נוהגת גם בו. [מ"ב (סי' תקצו ס"ק א)]. ועיי משי"כ בזה במנחת אשר (מועדים סי' ב)]. ויש אומרים שמי"מ אין מקובל לשתות יין בראש השנה חוץ מיין של קידוש. [הגר"ק שליט"א (חוט שני ר"ה עמ' פז)].

תשח"מ

נכון למנוע עצמו מתשח"מ בשני לילות של ר"ה אפי"כ היה ליל טבילה ויחזור ויטבול בשחרית. [מ"ב (סי' תקפא ס"ק כו)]. ואף כשאין באפשרותו לחזור ולטבול לא יבטל חיובו. [חיי"א (כלל קלט אות ז) וכה"ח (אות פט)].

שינה ביום

יש נוהגים שלא לישון ביום ר"ה. [רמ"א (סי' תקפג סעי' ב)]. וי"א שאחר חצות היום אין תשש. [מ"ב (שם ס"ק ט) בשם האר"י ז"ל], בין ביום ראשון בין ביום שני. ומי"מ הרוצה להחמיר על עצמו שלא לישון כלל, ביום הראשון הוא היותר נכון. [כה"ח (אות לו)]. וכל זה לענין לילך ולהתחיל לישון ביום, אבל מותר להמשיך שינת הלילה עד הבוקר אפילו אחר עמוד השחר. [הגרשו"א (שם פ"א אות כג) והגרשו"א זצ"ל (אשרי האיש מועדים פי"ד אות יא), והגרחי"ק שליט"א (זר החיים שאלה קז)]. ומי"מ אם כבר נתעורר משנתו אחר עלות השחר, י"א שיש להיזהר שלא לחזור לישון. [הגר"ק שליט"א (חוט שני ר"ה עמ' ג)].

הצריך לישון

מי שהשינה ביום נצרכת לו כדי שיוכל לכיין בתפלה כראוי, אין לו להמנע ממנה בימי ר"ה, אלא יישן כדרכו. [הגרשו"א זצ"ל (שם פ"א אות כד), דהא דאמרו דמאן דדמיך בריש שתא דמיך מזליה, זהו דיקא בישן סתם, אבל בכגון דא לא נאמר דבר זה].

להתענות עד הצי היום

מותר להתענות ברי"ה ולהתענות עד אחר חצות, אע"ג שבשבת ושאר יו"ט הדבר אסור. [מ"ב (סי' תקצו ס"ק ב) בשם סנהד' זקנים]. ואם ר"ה חל בשבת אין להתענות. [מ"ב (סי' תקפד ס"ק ה)]. וי"א שאף ברי"ה אין להתענות עד חצות כמו שאר יו"ט. [מעשה רב (מהגר"א סי' רז) וש"יית התעוררות בתשובה (ח"א סי' רכה)].

טעימה המועילה שלא להיות מתענה

לדעת המחמירים לעיל שאסור להתענות ברי"ה כמו שאר יו"ט, או כשרי"ה חל בשבת שאסור לכל הדעות להתענות, אם טועם משוה קודם התפלה אינו נחשב מתענה. [מ"ב (סי' רפח ס"ק א)]. ויש מסתפקים אם די בשתיית משקה, או שצריך לאכול דוקא פת בשיעור כביצה. [מפ"י (סי' קנא א"א סי' ג)]. ולמעשה יש להקל שדי בשתייה בלבד. [הגרשו"א זצ"ל (אשרי האיש פי"ד אות טו). וכן נהג בעל הקהלות יעקב (ארחות רבנו ח"יב עמ' קפא). וכן באלף למגן (ס"ק ב) ובהגה (שם) מיקל אף על ידי שתיית מים. ובקצות השלחן (סי' צ בדה"ש סי' א) כתב שאף אם מועיל משקה יתכן ששתיית מים אינה בכלל טעימה. ועיי עוד בתשובות והנהגות (ח"ב סי' רעז)].

שכח יעלה ויבוא בברכת המזון

שכח לומר יעו"י בבחמ"ז בסעודת ליל ר"ה, חוזר לראש בהמ"ז. [הגרשו"א זצ"ל (שם פ"א אות יט)]. ואם שכח בסעודת היום, י"א שחוזר וי"א שאינו חוזר. [מ"ב (סי' קפח ס"ק יט)]. ולמעשה יש יחזור, אמנם ישתדל שמועם מאחר. [באר משה (ח"ג סי' לח אות יג)]. וכ"ז לבני אשכנז, אבל לבני ספרד אין לחזור אף שכח בלילה. [כה"ח (אותיות כד-כה)].

לבישת קיטל

מנהג לבישת הקיטל (ברי"ה וביוה"ב)

יש נוהגים ללבוש קיטל בתפילת שחרית ומוסף של ר"ה. [מט"א (סי' תקפד אות ג) ומקו"ח (סי' תרי אות ד)]. וכן יש נוהגים ללבושו ביוה"כ בכל התפלות. [רמ"א (סי' תרי ע" ד)]. ויש נוהגים ללבוש בגדים לבנים, עי"ש ברמ"א. ועיי עוד במ"ב שם שם יש שנהוגות ללבוש בגדים לבנים].

ללבוש בשנה הראשונה אחר הנישואין

י"א שאף בשנה הראשונה אחר הנישואין לובשין קיטל. [קצה המטה (סי' תרי ס"ק ט)]. וי"א שיש שנהגו להמנע בשנה זו. [מהר"ם שיק (או"ח סי' כח)]. ומי"מ אם אחד רוצה ללבושו אף לשיטה השניה אין גוערין בו. [מהר"ם שיק (שם)].

אבל בלבישת הקיטל

אבל בתוך י"ב חודש על אביו או אמו או תוך לי על שאר קרובים, רשאי ללבוש קיטל. ומי"מ יש מקומות שנוהגים שאין האבל לובשו. [מ"ב (סי' תרי ס"ק ח)].

כניסה לבית הכסא עם קיטל המיוחד לתפלה

אין להיכנס לבית הכסא לעשות צרכיו בעודו לבוש קיטל, משום שהוא מיוחד לתפלה. [מ"ב (סי' כא ס"ק יד וסי' תרי ס"ק יח)]. אולם כדי להטיל מים בלבד מותר. [מ"ב (שם)]. וי"א שלצורך זה אפילו לבית הכסא קבוע מותר. [מט"א (סי' תרי אות יב) וכה"ח (שם אות לו)]. ובארחות רבנו (ח"יב עמ' רח) הביא שכן נהג בעל הקהלות יעקב]. ויש אוסרים להכנס לבית הכסא קבוע. [הגרשו"א זצ"ל (תפלה כהלכתה פכ"ג אות סז הגה קפ"ז)]. ומקום העומד רק להטלת מים אינו בכלל בית הכסא קבוע, ומותר להיכנס לשם עם הקיטל לכל הדעות, אלא אם כן בית הכסא קבוע באותו חדר ללא הפרדה (של צורת הפתח וכדומה).

הלובש את הקיטל אף בליל הסדר או סעודת ראש השנה

הלובש את הקיטל גם בסעודת ר"ה, רשאי להיכנס עמו לבית הכסא, שבאופן זה שוב לא נחשב לבגד מיוחד לתפלה. אולם אם נוהג ללבושו (חוץ מלצורך התפלה) רק בסעודת ליל הסדר, אינו רשאי להכנס בו לבית הכסא כי באופן זה אינו יורד מקדושתו כיון ששילל הסדר הוא לילה של מצוה. [הגרשו"א זצ"ל (נגי הקדש פ"ב הגה ה)].

התלבך הקיטל בבית הכסא

מי שנכנס לבוש קיטל לבית הכסא והתלבך בצואה שהייתה שם, ואין לו קיטל אחר ללבוש לתפלה, מותר לו לומר לכריי לכבש את מקום הטינופת משום כבוד הבריות [כגון שגם דרך בני המקום ללבוש קיטל או שהוא ש"ץ]. [כה"ח (סי' תריג אות נח) בשם השו"מ (מי' רבי ח"יב סי' פז)]. אלא דעיי במ"ב (סי' שב ס"ק לו ושעה"צ אות מד) שמשמע דדוקא מלאכה דרבנן מותרת עיי' נכרי במקום כה"ב. אולם אפטר דלאו דוקא קאמר דהרי המ"ב (סי' שכב שעה"צ אות יב) גופא נטה להתיר מלאכה דאיו בשינוי אפילו עיי' ישראל מפני כה"ב, אע"פ שחמירא מאמירה לכריי (עיי' בחו"א סי' נ"ו ס"ק ד), ואי"כ קי"ו דשרי אמירה לכריי במקום כה"ב. וכן צידדו להחיר במלכים אמנין (פ"ו הגה כ"ט ופ"י הגה ה) ובארחות שבת (פכ"ג הגה קעה), ועיי"ש שהביאו שכ"כ במקור חיים (לחוי" סיי' רעז)].

דיני הש"ץ

ש"ץ הראוי לימים נוראים

ראוי שיהיה הש"ץ בעל תשובה, גם ראוי שילמד הכונות מהתפלות המבוארות בהזוהר. ונהגו שמי שהתחיל להתפלל (או לתקוע) אפי' פ"א אין ליתן המצוה לאחר. ואם חלה הוא ביד הקהל להעמיד אחר ומי"מ כשחוזר לבריאותו המצוה חוזרת על הראשון. ואם יש מוח בשביל זה לא יתפלל אע"פ שיתפלל מי שאינו הגון. [מ"ב (סי' תקפא ס"ק יא)]. ואין ממנים ש"ץ נער שלא נתמלא זקנו. [מ"ב (סי' נג ע"ק כד)].

אבל תוך י"ב חודש על אביו ואמו [או תוך שלשים על שאר קרובים], אסור לעבור לפני התיבה ברי"ה ויוה"כ, כי דינם כרגלים לכל ענין. ואם אין חוץ אחר מותר אפילו ברי"ה ויוה"כ. [מ"ב (סי' תקפא ס"ק ז)]. ועיי' בגי' מהרש"א (יו"ד סי' שצט) משי"כ לענין ש"ץ קבוע].

עבר עבירה מפורסמת

אין למנות לש"ץ בימים הנוראים מי שעבר עבירה מפורסמת, כגון הליכה לערכאות וכדו', אפילו עבר עליה פ"א בלבד ואפי' בשוגג. אבל בכל עבירה אין להחמיר בזה. [הגרשו"א זצ"ל (שם אות ח) דלא כמשמעות סתימת המ"ב בסי' נ"ג (ס"ק פב)].

קבלת שכר

י"א שאסור לשכור חזנים להתפלל בשבת ויו"ט משום שנמצא מקבל שכר שבת ויו"ט (והי"ה בעל תוקע ברי"ה), ויש מי שמתיר (כי במקום מצוה לא גזרו רבנן). והעיקר כדעת המחמירים. [ש"וע' (סי' שו סעי' ה) פסק כדעה ראשונה להחמיר. וטעם האיסור שכתבנו הוא מהמ"ב (ס"ק כג)]. וי"א שאם יתפלל גם בימות החול (או תוקע בחודש אלול) ומשלם לו לחודש או לשבוע בבת אחת, לכלל הדעות מותר. [רמ"א (שם)]. ולמעשה נוהגים להקל לשכור לשבתות לחוד, והחושש לדברי האוסרין לא יקצוב בתחלה ומה שלוקח אח"כ י"ל שהוא דרך מתנה. [מ"ב (סי' כד)]. ועי"מ לצאת לכוי"ע, חוץ להקבל שכר עבור תפלתו בימים הנוראים, ידקדק להתפלל עוד תפלה א' חשובה, כגון סליחות וכדו', בימות החול, כדי שיהשב שכר יו"ט בהבלעה. [אבל עיי' שיתפלה מנחה רגילה של חול וכדו' משתבר דאין להקל, כיון דכוי"ע ידעי שאין נותנים שכר בעבור זה]. [אלף המגן (סי' תקפח ס"ק כד) והגרשו"א זצ"ל (ששי"כ פכ"ח הגה קמה, והליכ"ש שם אות ז והגה י)]. ומי"מ אסור לשכור החוץ או התוקע בשבת ויו"ט גופא רק מער"ש. [מ"ב (סי' כג)].

סימן ברכה

הנוטל שכר לתקוע שופר ברי"ה או כדי להיות ש"ץ (או לתרגם) בשבתות ויו"ט, אינו רואה מאותו שכר סימן ברכה. [ש"וע' (ססי' תקפה סעי' ה) ומ"ב (סי' שו ס"ק כג)]. אלא שי"א שכל זה באיש אמוי, אבל הנצרך לצורך פרנסתו אין חשש. [ארחות חיים (שם ס"ק יג)]. ויש מלמדים זכות לחזנים שמקבלים שכר. [א"א במנחםאטש (סי' תקפה)]. וכמו כן אם אינו קוצב שכר אלא מקבל לאחר מכן בתורת מתנה אין חשש.

בלשכר או כהנפ

שליח צבור בשכר עדיף על שליח צבור בחנם [ש"וע' (נג סעי' כב)], כי בזה אין אחר שאינו הגון רשאי לפשוט רגלו להתפלל, ואם היה בחנם הרשות נתונה לכל וכפרוץ הדבר יעלה מי שאינו הגון, ועוד שהש"ץ יהיה בעצמו יותר נוהר בתפלתו ובתיקונו הואיל ושכיר הוא. ואף שיש אפשרות להשיג בחנם מ"מ צריכין העניים ג"כ לתת לשכירות הש"ץ כי ש"ץ בשכר עדיף. [מ"ב (ס"ק ג)].

דיני התפילה

כריעה בתפלה

יש נוהגים להתפלל ברי"ה בכריעה. [ש"וע' (סי' תקפג סעי' ד)]. והנוהג כן יתפלל בכריעת ראשו עם גופו בלבד. [מ"ב (סי' יג)]. וצריכים לזקוף בסוף הברכות. [ש"וע' (שם)], והיינו קודם שיאמר ברוך אתה. והי"ה בתחלת הברכה. [מ"ב (סי' יד)]. ובברכות שתיקנו לכרוע בהן יזקוף עצמו כמה תיבותר לפני שיאמר "ברוך אתה". [מ"ב (סי' קיג ס"ק ו)].

תפלה בקול

אף על פי שבכל ימות השנה מתפללים בלחש, ברי"ה נוהגין לומר בקול רם. ולא חיישינן שמא יטעה חברו מחמתו, כיון שמצויים בידם מחזורים. [ש"וע' (סי' תקפג סעי' ט)]. ומי"מ י"א שמי שמתפלל בלחש משובח יותר, אלא אם כן אינו יכול לכונן בלא זה. [כה"ח (אות נז) בשם הש"ה יע"פ זוהר והאר"י ז"ל].

בכי בראש השנה

האר"י ז"ל היה נוהג לבכות ברי"ה ויוה"כ, ואמר שמי שאינו בוכה בימים אלו אין נשמתו טובה ושלימה. [הובא בכה"ח (סי' תקפג אות ט)]. מאידך דעת הגר"א שאין לבכות ברי"ה. [מעשה רב (אות רז) הובא בכה"ח (שם)]. ונוהגים כדברי האר"י ז"ל אפילו כשחל ר"ה בשבת. [מט"א הובא בכה"ח (שם)]. וי"א שאין כאן מח', שלכל הדעות אין לבכות מחמת דאגה על מעשים שעשה, אבל בכי מחמת דביקות והתרגשות שאינו בכי של צער מותר לכל הדעות גם ברי"ה. [הגר"ק שליט"א (חוט שני ר"ה עמ' נא) ותשובות והנהגות (ח"ב סי' רסח)].

בקשות פרטיות

מותר לבקש בקשות פרטיות בראש השנה. [החזו"א (ארחות רבנו ח"יב עמי קפא אות כז) והגרש"יא זצ"ל (הליכוי פ"א אות טו)]. אלא שראוי בראש השנה להימנע מזה כי עיקר היום הוא "מלכויות – כדי שתמליכוני עליכם". [הגרשז"א זצ"ל (שם הגה 68)].

שבת לומר יעלה ויבא

השוכח יעלה ויבא בתפלתו ברי"ה אינו חוזר, כיון שהזכיר את יום הזכרון. [הגרשז"א זצ"ל (שם פ"א אות יא)].

חתם מוקדש ישראל והזמנים

טעה בתפלת ר"ה בברכה האמצעית ולא חתם "מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון", אלא "מקדש ישראל והזמנים", לא יצא ידי"ח וחוזר להתפלל. [מטה אפרים (סי תקפב אות יח)]. ואם נזכר לאחר שהתחיל רצה צריך לחזור מ"אוי"א מלוד", ולכל הפחות מ"מקדשנו במצותיך", ולחתום הברכה כתקונה. [הגרשז"א זצ"ל (שם אות יא)].

אבינו מלכנו

מנהג בני אשכנז לומר אבינו מלכנו על הסדר. ואם ר"ה חל בשבת, אין אומרים אותו (כי יש שואלין צרכי היום בשבת). [רמ"א (סי תקפד סעי א) ומ"ב (סי"ק ד)]. וכן כשחל יום ב' דרי"ה בערי"ש במנחה אין אומרים אבינו מלכנו. [מ"ב (שם)]. וצ"ל מחה והעבר חטאינו ופשעינו, כי יש לבקש תחלה על הקל ואח"כ על החמור. וכמו"כ יש לומר כלה הכי"ף בפת"ח והלמ"ד בצירי". ויאמר רוע גזר בנישימה אחת. [מ"ב (סי"ק ג)].

כריעה בעלינו לשבח

כריעה בעלינו לשבח

יש נוהגים ליפול על פניהם בעלינו לשבח שבחזרת השי"ץ של ר"ה ויוה"כ. [שעה"צ (אות מד)]. ויש נוהגים ברי"ה שרק כורעים בברכיהם ומכופפים ראשם. [מ"א (סי קלא סי"ק כב) ומט"א (סי תקצב אות א וסי תרכא אות יד)]. ויש נוהגים שאין כורעים כלל. [כן מנהג בני ספרד]. והמנהג הפשוט, אצל הנוהגים לברוע, ליפול על הפנים דרך קידה ללא פישוט ידים ורגלים. [פמ"ג (שם מ"ז סי"ק ד)]. ובמשלה רב השלם (אות ג) הובא שהר"א בכריעות של ריה ויהו"כ היה משתחוה בפישוט ידים ורגלים] וע"כ אם עושים כן על רצפה של אבנים, צריך להטות על הצד או לעשות הפסק כמבואר להלן.

להפסיק אמירת הפיוטים בשעה שהצבור כורעים

אם בשעה שהצבור כורעים, עדיין נמצא הוא אומר פיוטים, עליו להפסיק ולכרוע עם הצבור. [מט"א (סי תרכא אות יא)].

כריעות על רצפת אבנים

אסור מה"ת להשתחוות על אבן משכית או על רצפת אבנים אפי' כשמשתחוה לשמים. ומי"מ אין איסור מה"ת אלא כשמשתחוה בפישוט ידים ורגלים וגם על רצפת אבנים דוקא, אבל דרך קידה היינו שנופל על אפיו על הרצפה בלא פישוט ידים ורגלים או אם הוא פשוט ידים ורגלים שלא על רצפת אבנים אסור רק מדרבנן. [מ"ב (סי קלא סי"ק ג)]. אמנם במקום שיש שתי המעלות, לא גזרו רבנן, והיינו בדרך קידה בלא רצפת אבנים, או דרך קידה על רצפת אבנים אך שלא היה קידה גמורה היינו שנטה קצת על צדו, או אם היה פישוט ידים ורגלים ושלא על הרצפה ונטה קצת על צדו דלא הוי פישוט ממש ג"כ מותר. [מ"ב (שם)]. וע"כ ברי"ה וביוה"י, הנופלים על פניהם דרך פישוט ידים ורגלים שלא על רצפת אבנים, צריכין להטות על צדיהם, וכן כשיש רצפת אבנים אפי' נופלים דרך קידה בעלמא צריכין להטות על צדיהם. [רמ"א (ססי קלא), מ"ב (סי"ק מג) ושעה"צ (סוף אות מד)].

קרקע מרוצפת

רצפות עשיות מבלטות עשויות ממלט עם אבנים קטנות, י"א שדינם כרצפות אבנים וע"כ צריך להטות לצד או לעשות הפסק. אבל אם הם רק ממלט אין חשש. [הגריש"א זצ"ל (אבני ישפה ח"ב סי ז)].
ורצפות של אבני שיש דינם כרצפת אבנים. [ע"י ברמ"א (שם סי"ק א) ובשט הלוי (ח"א סי כג)].

כריעות ע"י הפסק בין האדם לרצפה

אם מפסיק בינו ובין הרצפה ע"יי עשבים וכדו' (ע"י להלן בזה), י"א שרשאי לכרוע אף דרך פשיטת ידים ורגלים, אפילו ללא הטיה לצד. [ע"י ברמ"א (שם) ובמ"א (סי"ק כד) בפירושו השנן]. ויש מסתפקים בזה. [ע"י במ"א (שם) בפירוט הראשון ובשעה"צ (אות מד)].

רצפה מכוסה בשטיח וכדו'

נוהגים להחמיר אף ברצפות שיש עליהן נסרים וכדו' להצריך הפסק בין הפנים לקרקע. [מט"א (סי תרכא אות ד)]. וע"י בכה"י (סי קלא אות קטו) ובקצה לפטה (שם אות כא) ד"י"ל דמשום לא פלוג נהנו כן. וי"א דכן הדין ברצפות שמכוסות על ידי שטיחים וכדו' אפילו שאינן מחוברים לקרקע [כן ומטבטלים עם לקרקע]. [לבוש מרכיב (אורח"י מי תני סי' קד)]. וי"א שאף אם השטיחים קבועים ומחוברים לקרקע מותר להשתחוות על גביהן, אך המנהג להחמיר בזה. ומי"מ שטיח שהוא לנוי, אשר רגילים להוציאו מפעם לפעם לנקותו אין צורך להפסיק בין האדם והשטיח בדבר אחר (פרט למקום שנהנו להחמיר אף בזה). [הגרשז"א זצ"ל (הליכוי"ש תפלה פ"י"ט אות ח)]. וע"י בזה בשמעתא עמיקתא גליון רע"ז].

מקום ההפסק בין האדם לרצפה

עיקר ההפסק הוא בין הפנים לרצפה. [גמב"ם (ע"ז פ"ו ה"ז), א"ר (סי קלא אות טו), מט"א (סי תרכא אות יד) ומ"ב (סי קלא סי"ק מא) והגריש"א זצ"ל (שם ענף ה)]. וע"כ אם אם יש לו בד קטן וכדו' לחצוץ, ישימנו בין הפנים לרצפה (ולא בברכיים). ואפי' אם נזהר שאפו לא יגע ברצפה צריך להפסיק בין הפנים לרצפה. [הגריש"א זצ"ל (אבני ישפה ח"ב סי ז ענף ה)]. ולענין גודל ההפסק לכאורה י"ל בדענין דבר שניכר ע"ימ שלא יהא נראה שמשתחוה על אבן. ע"י בהגהות בשבסמך].

על ידי יח מופסקים

יכול להפסיק בכל דבר אפילו בדבר מחורר, כי העיקר הוא שלא נראה כשמשתחוה על אבן. [הגרש"א זצ"ל (אבני ישפה ח"ב סי ז ענף ב)]. ואם אין לו דבר אחר, יפסיק כנגד פניו ע"יי כנף בגדו או טליתו (ואע"פ שהיא של מצוה ליכא בזה משום בזיון). [ע"י בדרכ"מ (סי תרכא אות ה), א"ר (סי קלא אות טו) מט"א (שם), שעה"צ (סי קלא אות מד) ומ"ב (סי תרכא סי"ק יד) שכתו' שיפסיק בכנף טליתו. ומשמע מדבריהם שאפי' בכנף בגדו הדין כן. וע"י בשמעתא עמיקתא גליון רע"ז].

זהירות השי"ץ שלא לעקור מקומו בשבורע

חזן הכורע בחזרת השי"ץ צריך להיזהר שלא יעקור ממקומו. [רמ"א (סי תרכא סעי ד)]. ויש נוהגים להקל בזה. [מ"ב (שם סי"ק טו) בשם הסי"ן]. והמנהג בזמנינו להעמידו לו סטנדר בינו לתיבה ובעבודה מסלקין הסטנדר וא"צ לעקור רגליו. [מ"ב (שם וסי קד סי"ק ח)].

חזרת השי"ץ

חובת שמייעתה

חזרת השי"ץ של ר"ה שווה לדן חזרת השי"ץ של ימות החול וא"צ לכוון לצאת ידי"ח הברכות. [חזו"א (סי קלו סי"ק ד) והגרשז"א זצ"ל (הליכוי"ש ח"ב פ"ב הגה 64). אולם דעת הרמ"י (סטנטינלי ח"יה בסופו קונטרס המועדים) שבחזרת השי"ץ ברי"ה צריך לצאת ידי"ח הברכות]. ומי"מ יזהר מאוד לשמוע חזרת השי"ץ. ואע"פ שבשעה שהשי"ץ מנגן מותר לומר תהילים, בזמנינו שלא נהגו להאריך בניגונים אין לאומרי. [הגרשז"א זצ"ל (שם)].

עמידה לפני המתפלל וכשהארון קודש פתוח

לחזור אחר תפלתו לפני קדושה

ברי"ה ויוה"כ מותר לחזור למקומו מיד כשהשי"ץ מתחיל חזרת השי"ץ, וא"צ להמתין במקום שפסע עד לקדושה. [ע"י במ"ב (סי כגנ סי"ק ו)].

ג' פסיעות וישיבה לפני המאריך בתפלתו

מי שגמר תפלתו ואחריו יש מי שעדיין מאריך להתפלל, אם הוא חלש ואינו יכול לעמוד וא"א לו בקל להתרחק (ומסתבר דאם יצטרך לעבור לפני א' המתפלל נחשב כאינו יכול להתרחק), אם חולשתו מוכחת עליו רשאי לשבת. [מ"ב (סי קב סי"ק יא ושעה"צ (אות יד)]. ואם אינו חלש אלא שקשה לו לעמוד כל כך הרבה זמן, או שרצונו לשמור כוחות ליום תפלה ארוך. יש מקום להתיר בשעת הדחק כע"פ לפסוע לאחוריו וללכת במקום אחר לשבת או לשבת לפני המתפלל ויאמר תהילים. [ע"י בזה בשמעתא עמיקתא גליון קני"ד הטעמים להקל בכה"ג. וע"י לעיל שאין באמירת תהילים משום הפסק אף במוסף]. וכן אם לפני המאריך בתפלתו יש מחיצה או ספסל (שהוא קבוע גבוה י' טפחים ורחב ד' טפחים), יש להקל לשבת. [הגרשז"א זצ"ל (אשרי האי"ש ח"א פ"כ אות כד)]. וכן באור לציון (ח"ב פ"ז אות כב) כתו' כשהמתפלל נמצא בדרושת אחרת אין איסור לעבור לפניו. והוא הדין אם יש אדם המפסיק בינו לבין המתפלל. [א"א מבוטשאטש (סי קב)]. וכן נקטו הבצל החכמה (שם סי"ק ד) והגר"ח"ק שליט"א (אשרי ישראל פכ"ט הגה מד). וע"י בשמעתא עמיקתא גליון קני"ד].

עמידה כשהארון קודש פתוח

כשהספר תורה עומד במקומו כגון בעת שפותחין הארון קודש, אינו חייב לקום בפניו עד שיוציאוהו. [מ"ב (סי קמו שעה"צ אות יח)]. אמנם העולם נוהגים לעשות הידור לתורה ולעמוד. [מ"ב (שם)]. ודעת האג"מ (אור"ח ח"ה סי' לח אות ד) שאין מנהג זה חיוב כשאר מנהגים אלא מצוה בעלמא]. ומי"מ חלושי כח יכולין להקל ולשבת בשעה שהארון קודש פתוח. [גרוה"ש (סי תרי"ט אות טו)].

קנית עליות ותשלום מכספי מעשר

להשתדל לקבל עליה בימים אלו

ראוי לכל גבר ירא ד' להשתדל שיהיה לו עליה בימים נוראים. ואף במקומות שמוכרין מצות יקנה אותה בדמים כפי יכולתו, ואדרבה יש עליו יותר במצוה שבאה אליו בדמים ממצוה שבאה לו בחנם אין כסף. [מ"ב (סי תקפד סי"ק ח)].

לשלם העליות מכספי מעשר

מי שקונה מצוה בבית הכנסת, כגון הוצאה והכנסה, או גלילה, וכן שאר המצוות, מאחר שהמעות האים לקופה של צדקה, יכול לקנות ממעות מעשר. [ע"י בהגה דלהלן].

מעלה הרמים שהברו היה מוכן לתת

אם יש כמה קונים, זה נותן כך וזה מוסיף עליו ונשאר בידו, אין לשלם כל הסכום ממעשר, כי לא הועיל לקופה של צדקה רק במה שמוסיף על חבירו (וחלק זה רשאי לשלם ממעשר). [שלי"ה (מסי מגילה פרק נר מצוה אות לו), רע"א (על הרמ"א יו"ד רסי רמט) וכת"ס (יו"ד סי' קיב ד"ה ובאמת). וכן דעת הגר"ח"ק שליט"א (מתניע פ"ז ה"ה בבא"ה סד"ה ואחד). אולם מסתימת הדרישה, הטי"ז והשי"ך שם שהביאו דברי המהר"ם ללא חילוק, משמע קצת דבכל גוונא שרי. וכן הא"ר (סי קנו סוף אות ב) כתב על דברי השלי"ה דיש לדחות. ומי"מ באופן שלולי שהיה נותן כל הכסף מכספי מעשר לא היה קונה מצוה זו, ורשאי לתת כל הכסף ממעשר. [דלא גרע מצוה זו משאר מצות שמותר לשלם ממעשר אף כשאין רווח לקופה, לדעת הטי"ז (יו"ד סי' רמט סי"ק א) והשי"ך (שם סי"ק ג)]. וע"י בזה בשמעתא עמיקתא גליון קצ"ג]. וכמו כן אם הראשון כוון לשלם ממעשר אף המעלה הסכום רשאי לשלם הכל ממעשר (כי באופן זה לא נמצא כספי מעשר מפסידים). [שערי דעה (סי רמט סי"ק ב)].

תקיעת שופר

הפסקה בין קריאת התורה לתקיעות

יש מקומות שנוהגים לעשות הפסקה לאחר קריאת התורה קודם תקיעת שופר והקהל יוצא מבית הכנסת. והנוהגים כן עליהם להקפיד להחזיר הסי"ת לארון קודש קודם שיצאו. [שו"ע (סי קמט סעי א וסי תרכא סעי ב), וכן נהג החזו"א (ארחות רבנו ח"יב עמי קפא אות ל)]. מיהו אם נשאר מניין מותר להשאיר הסי"ת מחוץ לארון קודש [אלף המגן (סי תרכא אות ו)]. ולינחוחו על הבימה ויזהרו לכסותו ע"יי טלית גדול וכדו'. [ע"י בקיצור הלכות המועדים (דבלצקי דיני התקיעות אות א)].

נטי' למופץ לאחר ההפסקה

היוצאים מבית הכנסת בשעת ההפסקה עליהן ליטול ידים שנית (ללא ברכה) לפני תפלת מוסף, כי מסתמא הסיחו דעתם מהנטי"י הראשונה. [ע"י במ"ב (סי רלג סי"ק יח)].

ברכה על הטלית גדול לאחר ההפסקה

אם פשטו הטלית בזמן ההפסקה, אינם צריכים בדרך עליהן אפילו שינו מקומן. [ע"י ברמ"א (סי ח סעי יד) ובמ"ב (סי"ק לו)]. אא"כ הסיחו דעתן מהמצוה, ואם עברו ב' - ג' שעות ודאי יש משום היסח הדעת. [רמ"ז (סי כה אות כט)].

אכילה לפני התקיעות

כיו"ט ראשון

אסור לאכול לפני מצות תקיעת שופר. [מ"ב (סי תרצב סי"ק טו)]. פרט למי שחלוש שמותר לו אכילת ארעי (עד כביצה מזוונות, או פירות וכדו' אפילו יותר). [מ"ב (סי תרצב סי"ק טו). ועיי"ש בס"י תל"א סי"ק ו]. ומי"מ הנהוג לאכול לפני התקיעות יש לו על מה לסמוך (ויזהרו שלא לאכול אלא אכילת ארעי כנ"ל). [הגרשז"א זצ"ל (הליכוי"ש מועדים פ"ב אות א) והגריש"א זצ"ל (אשרי האי"ש פט"ז אות י)]. ובפרט שרבים אוכלים א' לשני שמזכירים א' לשני לשמוע התקיעות (אלא דאף בכה"י יש להיזהר לכתחלה שלא לאכול אלא אכילת ארעי). [הגרשז"א זצ"ל (ששי"כ פ"ב הגה כב) ותשובות והנהגות (ח"ה סי' קעט ד"ה ונראה)]. וע"י במ"ב (סי פט סי"ק כב)], ואם ממנה שומר שיזכירהו לבוא לשמוע את התקיעות עדיף טפי. [צ"מ"א (ח"ו סי"ז ו)]. והארכנו בס"ד בשמעתא עמיקתא גליון קצ"ח].

כיו"ט שני

כיו"ט ב' שחובת התקיעות מדרבנן, מעיקר הדין מותר לטעום (עד כביצה מזוונות, או פירות וכדו' אפילו יותר). [ע"י במ"ב (סי תלא סי"ק ה). וכ"כ בקובץ תשובות (ח"ג סי' פט)].

נשים

נשים, להסובריק שקבלו עליהן חובה לשמוע תקיעת שופר (ע"י בזה להלן), אסור להן לאכול לפני התקיעות. ואם מרגישות חולשה וכדומה מותר להן לאכול. וכל זה לענין אכילת פת יותר מכביצה, אבל פחות מזה יכולות לכתחלה לאכול אף אם אינן חלשות. [קשו"ע (סי קכט אות יט) וחי"א (כלל קמא)]. וע"י להלן האם נשים קבלו עליהן חובה לשמוע תקי"ש].

מצות תקיעת שופר

מצות עשה לשמוע קול שופר

מצוה מה"ת לשמוע קול שופר ברי"ה (ואין המצוה לתקוע בשופר). [הרמב"ם (פאר הדור סי' נא ועשה קע וה' שופר פ"א) וחינוך (מצוה תה) וכ"כ הרא"ש (רי"ה פ"ד סי' י) בשם בה"ג דמברכים לשמוע קול שופר משום דבשמיעת קול שופר הוא יוצא. וכן פסק הרמ"ע (סי תקפא סעי ב). דלא כהסמ"ג (עשה מב) שכתב דהמיע' היא לתבטו"ק וע"י בזה בשמעתא עמיקתא גליון רע"א].

שמיעת התקיעות בעודו מתפלל

יחיד שלא סיים תפילת לחש והגיעו צבור לתקיעות, יפסיק בתפלתו וישמע התקיעות, אך לא יאמר "היום הרת עולם וכו'". [עיי באגמ' ג'ו"ח ח"א סי' קעג וח"ב סי' ד].

לתקן את הבעל תוקע בעודו מתפלל

מקום שנוהגים לתקוע בתפילת לחש, ובעל התוקע טעה, אסור לשוח באמצע ולגזור בו, שכבר יצאו בתקיעות דמיושב. ואף אם לא שמעו התקיעות דמיושב יחזרו ויתקעו אחר התפלה אותו סימן שטעה ודיו. [מ"ב (סי' תקצא ס"ק א)]. ומי"מ נוהגים לעשות לו איזה תנועה וממילא יבין הבעל תוקע שטעה ויתקן. [כ"ח"ח (אות ה)].

החייבים והפטורים מתקיעת שופר

חובת הנשים

אשה פטורה משום דהוי מצות עשה שהזמן גרמא. [שו"ע (רס"י תקפט סעי' ג)]. וי"א שמי"מ קבלו עליהן חובה לשמוע קול שופר. [א"י מבוטשאט (סי' תקפט סעי' ג), ח"י"א (כלל קמא אות ז) ותורה לשמה (שאלה קעב)]. ובבן איש חי (נצבים אות יז) כתב שרוב הנשים קבעו מצוה זו עליהן חובה ולכן האשה שנהגה בכך כמה שנים נעשה עליה חיוב, ע"כ. אולם במ"ב לא כתי שקבלו עליהן חובה. ובשלמת חיים (סי' שכט) כתב שמצוה זו לא קבלו עליהן חובה כיון שבמה שאינו בידן לא קיבלו עליהן חובה. ועיי במה הלוי (ח"ח סי' קמז)].

כמה קולות עליהן לשמוע

נשים אינן צריכות לשמוע אלא ל' קולות (ולא מאה קולות, עיי הפרטים בזה להלן). וכן נוהגים כשתוקעים לנשים. [הגר"ש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פ"ו אותיות כח-ט)].

תקיעה לנשים

אף על פי שנשים פטורות, יכולות לתקוע בעצמן. וכן אחר שיצא כבר יכול לתקוע להוציאן. אלא שיי"א שאין מברכות (אף ברכת שהחינו), וכמו"כ אחרים לא יברכו עבורם. [שו"ע (שם סעי' ו) והגר"ש"א זצ"ל (הליכות ביתה מבוא אות כא) בדעת המחבר שאין מברכים אף שהחינו]. וכן המנהג אצל הרבה מבונות מעדות המזרח. והמנהג אצל בנות אשכנז שהנשים מברכות על מצוה זו (ושאר מ"ע) שהזמן גרמון ועל כן יברכו לעצמן, אבל אחרים לא יברכו להן אם כבר יצאו. [מ"מ"א (שם)]. וי"א שעדיף שהתוקע לנשים יתקע עבורן קודם התקיעות בביהכ"מ, ע"מ להוציאן יד"ח הברכה, אבל י"א שלא יתקע בגי' שעות ראשונות משום שאז מפקד דינא ואין כדאי לתקוע ביחידות, אלא יתקע להן אחר התקיעות שבביהכ"מ והם יברכו לעצמן או שיוכין בלבן שלא לצאת בתקיעות ביהכ"מ ואז יוכל אחי"כ ג"כ לברך בשבילן. [מ"ב (סי' יא)].

קטנים שהגיעו לחינוך

קטנים שהגיעו לחינוך יש לחכסם במצוה זו וי"כ יש להביאם לבית הכנסת, ומי"מ יזהירם שישמעו התקיעות ולא יבלבלו להצבור. [מ"ב (סי' טז)]. וחובת חינוך לענין זה הוא מיד שמביננו ענין מצות תקיעת שופר, כל קטן לפי חורפיה. [עיי במ"ב (סי' טז) והארכנו בזה בס"ד ספר שמעתיא עמיקתא – הלכות קטן וחיוני]. אולם אף חובה לתקן למצוה זו כיון שהיא מצוה שהזמן גרמא ונשים פטורות ממנה. [פשוט]. ואע"פ שיש נשים שקבלו ע"ע חובה לשמוע מ"מ אין חיוב זה חל על צאצאיהם, אחי"כ גם הן קבלו זאת ע"ע כשיגדלו. ועיי זכרון יוסף (ו"י"ד סי' די"ה ועל מה שקשה), שבת הלוי (ח"ו סי' ט) ד"ה והגדר וח"ה סי' קטא אות ב)].

מסתפק אם שמע תקיעת שופר

מי שמסתפק אם שמע קול שופר, ביום א' שהוא מן התורה, תוקע ואינו מברך. וביום ב' שאינו אלא מד"ס א"צ לתקוע, דספק דרבנן להקל. [מ"ב (סי' תקפה ס"ק ה)].

דיני הברכות

נוסח הברכות

קודם שיתקע יברך: לשמוע קול שופר. [שו"ע (סי' תקפה סעי' ב)]. ובדיעבד אם בירך לתקוע שופר, או על תקיעת שופר, או לשמוע בקול שופר, יצא. [מ"ב (שם ס"ק ד) דלא כפ"ח]. בתיבת "קול" יגביה את קולו ויארץ קצת. [מ"מ"א (סי' תקפה אות ג)].

ברכת שהחינו

ביום ראשון של ר"ה מברכים ברכת שהחינו. וביו"ט שני, דעת השו"ע שלא מברכים. ואם חל יום ראשון בשבת, מברך שהחינו ביום השני. [שו"ע (סי' תר סעי' ב)]. אולם דעת הרמ"א שיש לברך שהחינו אף ביום שני (אפילו אם חל יום ראשון בחול), וכן המנהג אצל בני אשכנז. ומי"מ להתחילה טוב שילבש הבעל תוקע בגד חדש ויכוון לפטור גם מצות שופר. [מ"מ"א (שם)]. ובן ספרד השומע תקיעת שופר מבן אשכנז ביו"ט שני של ר"ה, מותר לו לענות אמן על ברכת שהחינו, אע"פ שלמנהג הספרדים אין מברכים, והואיל וכן הוא סדר המברך לא חשיב הפסק. [הגר"ש"א זצ"ל (הליכוי"ש פ"ב הגה בב)].

כיסוי השופר בשעת הברכות והתפלה

יש נוהגים לכסות השופר במפה בשעת הברכות. [א"ר (סי' תקפה אות ח) בשם הגהות מנהיגים (אות קכ) ובאר היטב (סי' תקפא)]. ומי"מ יש להחזיק השופר כשמברך. ועל כן יתחוב היד תחת המפה (אם חששו או יחזיקו ע"י המפה. [אלף המגן (שם ס"ק ז) בשם סדר היעביץ, (אות יז)]. וכמו כן לפי המנהג הני"ל יש לכסות השופר (ואם יש לו כמה יכסה את כולם) בין סדר וסדר ובכל שעת התפלה בשעה שאין תוקעין בו. [כ"ח"ח (שם) ואלף המגן (אות ו)]. ויש נוהגים כן על אף שלא נוהגים לכסותו בשעת הברכות. [אלף המגן (שם ס"ק ה)]. ועיי"ש ובאבנ"ז (סי' תלא) הטעם לכיסוי השופר].

לא שמע הברכות מהשי"ש

מי שבא לבית הכנסת אחר שיבירך השי"ש הברכות קודם שהתחיל לתקוע, יברך לעצמו בלחש. [מ"ב (סי' תקפה ס"ק א) וכה"ה (אות ד)]. ואם הבעל תוקע התחיל לתקוע כשהוא ערוך מברך, אך כוון לצאת יד"ח התקיעות והברכות, יצא. [עיי היטב במ"ב (סי' קסז ס"ק מה) ובשעה"צ (שם אות מג)]. ועיי בה בשמעתא עמיקתא גליון קע"ח].

לא בירך עד ששמע ל' קולות

י"א שמי שאלו בירך לפני התחלת התקיעות, אפילו אם שמע ל' קולות (כי בזה ייד"ח מה"ת) עדין רשאי לברך. [פרי הארץ (סי' ט) ועיקר הדין (סי' ל) אות א)]. וי"א שבאופן זה שוב אינו יכול לברך. [כ"ח"ח (אות ט) משום כדב"ל, עיי"ש]]. והעיקר לבני אשכנז כשיטה הראשונה. [כן מבואר בשערי ברכה (דיני ברכת מצות ס"י תקפה אות ח) הובא להלן. וכן משמע מהפ"ח (סי' ג) והאקלף למטה (סי' ט). ועיי בכ"ח"ח (אות ל)].

זמן הראוי לברך בשלא שמע הברכות

אם לא הספיק לברך עד שהבעל תוקע התחיל לתקוע תקיעות דמיושב, יש מי שאומר שיתקין ויברך קודם שישמע התקיעות דמנוע. [שערי ברכה (שם)]. וי"א שיכול לברך אפילו בסדר דמיושב כל שנשאר תקיעות לשמוע (אלא שיי"א שאם כבר שמע ל' קולות שוב אינו מברך). [פרי"ח (סי' ג), האקלף למטה (סי' ט) וכה"ה (אות לו)]. ועיי בפ"מ"ג (א"י"א ס"ק א)]. ויברך בין סדר לסדר. וכן עיקר. [קיצור הלכות המועדים (תקיעות אות כ)].

הגיע באמצע התקיעות, מתי מברך

מי שכנס לאחר שכבר התחילו התקיעות (מצוי מאד אצל נשים), אם כבר התחילו לתקוע הסימן האחרון (תר"ת), וכמו כן אם לא היה נוכח לגמרי בתקיעות דמיושב, יברך בחזרת השי"ש לפני תקיעות דמנוע. [קיצור הלכות המועדים (דינים לתקיעות אות כז ע"פ המאירי)]. ובמקום שתוקעים בתפלת לחש יברך לעצמו בתוך תפלת מוסף שלו לפני תקיעות דמלכויות, אך אסור לו לברך באמצע ברכה של תפלת מוסף רק בין ברכה לברכה. [הגר"מ"ק שליט"א (חוט שני ר"ה) וקיצור הלכות המועדים (ש)].

מברך עבור אחרים (והוא כבר יצא)

אין חילוק בין אם מברך לעצמו, או שכבר יצא ומברך להוציא אחרים, דבכל גווני מברך התקוע שתי ברכות הנזכרות. [מ"מ"א (סי' תקפה סעי' ב)]. ומי"מ באופן שכבר יצא התוקע בעצמו, אם הם פחות מ"י טוב יותר שירכו השומעים בעצמן שתי הברכות, אחי"כ אינם יודעים לברך בעצמן, ומנהג העולם להקל להוציאן בכל אופן ואין למחות בהם כי כן הוא עיקר מדינא. [מ"ב (שם) ושעה"צ (אות ט)].

מהליף שופר באמצע התקיעות

אם נטלו השופר באמצע התקיעות והביאו לו שופר אחר א"צ לברך. אבל בין ברכה לתחילת התקיעות צריך לברך. [מ"ב (סי' ק"ד)]. ומי"מ אם היה השופר מונח לפניו על השולחן א"צ לברך שוב, שמסתמא דעתו היתה על כולם. [מ"ב (סי' יח)].

התחיל ואינו יכול להשלים

אם התחיל לתקוע ואינו יכול להשלים, ישלים אחר ואפילו ג' או ד'. ודי בברכה שבירך הראשון, והוא שיהיו שם התוקעים האחרונים בשעת ברכה (דאם לא היו שם באותה שעה צריכים לברך לעצמן בלחש קודם שיתחילו לתקוע, אך אם כבר יצא ידי חובתו תוקע בלא ברכה, כיון שהצבור כבר שמעו הברכה מהראשון). ואפ"י אם בירך ולא יכול לתקוע כלל, השני תוקע בלא ברכה ולא הויא אשכנזי (כיון שהשני יוצא בברכתו). [שו"ע (שם סעי' א) ומ"ב (סי' יא ויב)]. ועיי בשעה"צ (אות כד) דאפי' יצא הא' והלך לו או שסבם אותו ולא שמע, אעפ"כ לא הוי לבטלה כיון שהשני יוצא בה. ומי"מ לתי' אסור לאי' לצאת ולא לשמוע התקיעות, דאין כדאי שיברך זה ע"ד שיתקע אחר].

בירך, ונשמעו תקיעות מבהכ"מ הסמוך

אם אחר הברכות שומעים קול שופר מבית הכנסת הסמוך, נראה שיש להמתין בין הברכה לתקיעות כי יש טוברים שיש בקולות אלו משום הפסק בתקיעות ונמצא ברכתו לבטלה (לשיטות אלו). [עיי בשו"ע (סי' תקצ סעי' ח) שאף בתקיעות במתעסק יש משום הפסק. ודעת המ"ב שיש לחוש לדבריו לבתחלה, ועיי כתי' שיש להזהר כששומע תקיעות מבהכ"מ הסמוך, ועיי"כ ר"י דבני"ד יש להתמתן עד שיגמרו לתקוע. ואע"פ שהמ"א חולק על השו"ע כמבואר במ"ב, מ"מ אין לחוש משום הפסק כי הוא לצורך התקיעות ואינו חשיב הפסק. ואף להרמ"א סי' קס"ז דס"ל שאסור לומר האכילו לו או הבהמה לפני שבמחיל לאכול ע"מ להנצל מאיסור דרבנן מ"מ הכא שאני שהוא לצורך התקיעה עצמה ועוד דהוי הפסק בשתיקה דקיל טפי כמבואר במ"ב בסמ"ן ר"י. ועוד דהכא חמיר טפי כי למחמירים מפסיק בדין כשתוקע, ועיי משי"כ בשמעתא עמיקתא גליון קס"ג. וכמ"כ אם יתקע ויסמך על המקולן ע"מ שלא להפסיק מ"מ הרי יצטרך לחזור ולתקוע לצאת דעת המתירים ויש לחוש קצת לתוקע על לצורך, עיי ברמ"א (סי' תקצא)]. וכן הסכימו מחשובי המורים].

עשרת ימי תשובה

צום גדליה

מתענים למחרת ר"ה, והוא תענית צבור. [רמ"א (סי' תרב)]. ועיי בשמעתא עמיקתא – הלכות מצויות לתעניות בזה. ויש לכל אדם לפשפש במעשיו ולשוב ממעשים הרעים בימים אלו. [רמ"א (סי' תרב)]. ויקרא באגרת התשובה של רבינו יונה. [מ"ב (סי' ב)].

רביית תפלות

בימים שבין ר"ה ליוה"כ (לבד משבת) מרבים בתפלות ותחנונים. [שו"ע (סי' תרב) ומ"ב (סי' ק"ב)]. ואומרים אבינו מלכנו ערב ובוקר. אפילו אם חלה מילה, שאין אומרים תחנון, אומרים אבינו מלכנו. וכמו"כ אומרים א-ל ארץ אפים ולמנצח. ואומרים בכל יום ג"פ וידוי קודם עלות השחר (וכן מיום א' דסליחות עד ערי"ה אומרים ג"פ וידוי), מלבד בערב יוה"כ שאין אומרים אותו אלא פ"א. [רמ"א (שם) ומ"ב (סי' ק"ג, ה)]. ומנהג העולם לומר וידוי "אשמנו" רק פ"א בכל יום. [כן הוא ע"פ האר"י ז"ל (הובא בבאר היטב שם ס"ק ב) והמעשה רב (אות רב)].

אבינו מלכנו בערב שבת תשובה

במנחה של ערב שבת תשובה אין אומרים אבינו מלכנו. [שעה"צ (סי' תקפד אות ז)]. ומנהג הספרדים לאומרו אף בשבת ובר"ה, אבל מדלגים על א"מ חטאנו לפניך, מחול וסלה, ושאר א"מ שזכר בהם חטאות ועונות ודוידיים. [כ"ח"ח (סי' תקפא אות ט) וסי' תקפד אותיות ז-ח)].

צדקת כשבת שבעשית

שבת שבין ראש השנה ליום כפור המנהג לומר בו צדקת צדק. [רמ"א (סי' תרב)].

הפטרת שובה ישראל

בשבת זו מפטרים "שובה ישראל", ונוהגים שאין נער אומר הפטרה זו. [מ"ב (יא)].

הזכרות שבתפלה

המלך הקדוש והמלך המשפט

בעשרת ימי תשובה אומר בתפלת י"ח "המלך הקדוש" במקום "הקל הקדוש", "המלך המשפט" במקום "מלך אוהב צדקה ומשפטי". [שו"ע (רס"י תקפב)]. משום שהם ימי דין שהקב"ה יושב דן כל העולם ומראה ממשלתו שהוא בכל משלה. [מ"ב (שם)].

טעה ולא הזכיר (המלך הקדוש או המלך המשפט)
אם טעה ולא הזכיר המלך הקדוש, חוזר לראש (דחוקה מה שהוא רגיל הוא מזכיר). אבל בהמלך המשפט, אם נזכר קודם שעקר רגליו, חוזר לברכת השיבה שופטינו ואומר משם ואילך על הסדר. [שו"ע (שם) ומ"ב (סי' א)]. ואם לא נזכר עד שעקר רגליו דעת השו"ע (שם) שחוזר להתפלל. אולם דעת הרמ"א (סי' קיח) שכל שסיים הברכה אינו חוזר (ואם הוא תכ"ד יתקן, עיי מ"ב). ולמעשה אינו חוזר, וי"א כן אף לבני ספרד. [כ"ח"ח (סי' קיח אות א)].

תיקן תוך כדי דבור

אם נזכר תוך כדי דבור מחתימת ברכת הקל הקדוש או מלך אוהב צדקה ומשפט, יתקן מיד. [שו"ע (סי' תקפב סעי' ב) ומ"ב (סי' קיח ס"ק א)]. והיינו שלא שהה משמבר הקל הקדוש רק כדי ג' יתבות, ואם שהה יותר משיעור זה לא מהני חזרתו. ואפ"י לפני זמן זה אם התחיל ברכה **מסופק אם התם כדיון**

אם הוא מסופק אם אמרו, חוזר לראש (דחוקה מה שהוא רגיל הוא מזכיר). [שו"ע (סי' תקפב)]. ואם התחיל הברכה שלאחריה, אלא שהוא משופק עכשיו אם יתקן את עצמו בהמלך הקדוש בתכ"ד או לאחור כדי דבור, י"א שא"צ לחזור. [הגר"ש"א זצ"ל (הליכות וההגות תשרי עמ' 5)]. וי"א שצריך לחזור. [שד"ח (מערי"ה סי' ג) אות טז] והגר"מ"ק שליט"א (אשי ישראל פמ"ה הגה רגז). ולמעשה לא יחזור. [כיון שיש מח' הולכים מספק להקל, עיי בשמעתא עמיקתא גליון פ'].

ניתן להאזין לשיעורי הלכה מבעמח"ם שמעתא עמיקתא שליט"א בקול הלשון – טל': *6761 יש להקיש 3–1 שלווחה 65

ניתן לתרום דרך "נדרים פלוס" – יש להקיש: 1. קופות נוספות 2. הניכי ישיבות רמות ב' 3. גליון שמעתא עמיקתא

העלון נתרם לע"נ מרדכי מנחם מנדל בן אברהם יעקב זצ"ל – שאלות והערות ניתן להתקשר לפל': 052-767-0503

© שמעתא עמיקתא – להפצת הגליון במקום מגוריהם או לימודכם נא לשלוח בקשה לדוא"ל: Amikta571@gmail.com

